

Экономикапа социалла аталану

Султаләка әнәслә вәслес тесен

(Вәсә. Пусл. 1-меш стр.). Сәт туса иллесипе, иртнә сұлхи сәв вәхәтрипе танлаштарсан, «Сеятель» (54 процент), К. Иванов яч. хис. (35 процент), «Хлебобор» (19 процент), Чапаев яч. хис. (18 процент) хушаләхсем япәхрах әсләнә. Кашни өне пусне сәт сәвасси вәтамран К. Иванов яч. хис. хушаләхра 1319 килогрампа, «Свобода» хушаләхра 3815 килогрампа танлашлат.

Тишкерү сәкна кәтартса парат. Хушаләхсенче мәйракалла шултра вильәхсене шайлаштарса хәтәрленә апатпа тәрантармацә, патшаләха пәчәк вицәллә вильәхсеме сутасә.

«Колос» хушаләхра мәйракалла шултра вильәхсеме сыснасен иышнә 60 процент, «Сеятель» хушаләхра 30 процент, Ленин яч. хис. хушаләхра 19 процент чакнарнә. Малашләха пәхса теллеллә өслесе пыракан хушаләхсенче вара кәтартусем япәх мар. Акә, «Свобода», Ильич яч. хис., «Герой», Суворов яч. хис. хушаләхсенче вильәхсене үт хуштараси тата кашни өне пусне сәт сәвасси районән вәтамран кәтартәвәсенчен пысәкрах.

Сителәклә апат базисер вильәхсенчен кирлә чухлә продукция илме май сук. Сәк вәхәтра условнә пәр пусл вильәх валли районәне вәтамран 16,1 центнер апат единици хәтәрленә. Ку вәл иртнә сұлхи шайран 27 процент сахалрах. Паллә өнтә, вильәхсене йәркеллә тәрантарса усрама 28 центнер апат единицинен кая мар кирлә. Е. Андреев яч. хис. (14,2 центнер), «Чемеево» (15,5), «Передовик» (15,5) хушаләхсенче вильәх апачән запасә чухән. Хушаләхсенче хәтәрлесә хәварнә утән 6 проценткә кәна 1-меш клас тивәсет, 29 проценткә 2-меш класла, ытти 3-меш класла тата класноса тивәсменни. Сенажапа силосан 70 проценткә 2-меш класла, 30 проценткә 3-меш класла тата класноса тивәсменни.

Аратләх әсә сине ытларах тимләрә уйәрни кирлә. Аратлә сәмрәк вильәхсеме ытларах туянмалла, лизингпа тата инвестици кредичәсемпе усә курса халхы технологи оборудованийәсене әсе кертмеллә.

Халхы вәхәтра 12 ял хушаләх предприятийә вильәх-чәрләр фермисене реконструкцияме тата сәнетме паләртнә. Ку кредитсене илме бизнес-проектсем тата проекта смета документацийә кирлә. Ял хушаләх предприятийән ертүсисем активлә пулланипе сәк әс вәрах пырат.

Кәсал тәш тырә иртнә сұлхинчен 16 процент сахалрах пухса кәртнә. Тухәс вәтамран гектар пусне 17 центнерпа танлашнә. Чи пысәк тухәс «Ударник» хушаләхра – 26 центнер. «Чемеево» тата «Герой» хушаләхсенче вәл 22 центнер пуслнә. Сәв вәхәтра «Колос» хушаләхра тәш тырәпа пәрса иышши культурасене кашни гектаран 8 центнер, «Лидер» агрофирма 9 центнер, «Нива» агрофирма 11 центнер пухса кәртнә. Сәр улми 7 процент ытларах кәларса пухнә, тухәс гектар пусне 152 центнерпа танлашнә.

Конкурентлә ял хушаләх продукцияйә туса илес тесен ку е вәл продукция туса иллесипе специализацияленни кирлә. Ял хушаләх производствине эффективлә ертсе пырас, инноваци технологийәсене әсе кәртес, пысәк тухәслә техника туянас тесен экономика телләше хавшак хушаләхсене пысәк хушаләхсеме тата предприятиясемпе пәрлештермеллә. Ку вәл – ситес сұлхи задача. Патшаләх енчен ял хушаләх

ләхне финанс телләшәнчен сахал мар пулашу килет. Пур шайри бюджетран кәсалхи 9 уйәхра дотациясемпе компенсацисем 13041,5 пин тенкә уйәрса панә. Вильәх-чәрләрх отрсләне аталантарма 4166,9 пин тенкә хывнә.

ЕЦ ТУХӘСЛӘХЕ

Производствапа хушаләх әсә-хәлән кәтартәвәсем әс ресурсәсемпе мәнлә усә курнипе түррәменех сыхәннә. Ес тухәсләхә – производствә әсә-хәлән эффективләхән кәтартәвә. К. Иванов яч. хис., «Агроурожай», «Хлебобор», Чапаев яч. хис., «Волга» хушаләхсенче өсләкән кашни сын пусне продукция туса иллесипе шайлә пәчәк. Ку өнәле «Моргаушская» чәх-чәп фабрикчә, «Ударник», «Восток», «Орино» хушаләхсенче кәтартуллә өсләнә.

УЙӘХРИ ВӘТАМ

Ес уксийә виши продукция туса кәларма каякан такаксем сичнә паләртәш, изделисән хәй хакләх шутне керет. Ес уксийә пурәнмалли минимурман сахалрах «Энергосервис» (1315 тенкә), «Моргаушрайбыт» (1604 тенкә), «Моргаушагропромснаб» (1679 тенкә), «Моргаушагропромхимия» (2151 тенкә) предприятийенче түлещә.

УЙӘХРИ ВӘТАМ
ЕС УКСИ
Продукция хәй хакләхне чакрас тата тупәш ытларах илес тесен кашни предприятие тухәсләхне үстәррәсин шайлә әс уксийә виши өстәррәсин шайләнчә маларах пымалла. Ку принцип «Сеспель», «Сундырь-Хлеб», «Муркаш издательствә сурчә» предприятийенчә, Муркаши тата Мән Сентәрти пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх предприятийәсенчә, «Моргаушагропромснаб» предприятияе пурнәсләтә.

ФОНДСЕМПЕ УСА
КУРАССИ
Фондсеме усә курассин шайнә тәп фондсен кашни тенки пусне мән чухлә продукция туса кәларни кәтартса парат. «Моргаушагропромснаб» (0,26), «Моргаушкорм» (0,38), «Моргаушагропромснаб» (0,35), «Энергосервис» (0,53) предприятийенче ку кәтарту пәчәк. Сәнә техника хәтәрәсемпе анләрах усә курни кирлә. 20 сұл ытларах усә курнә производствә оборудованийә кивә шутланат. Задача сәкән пек тарат. Енчен те ертүсә предприятие йәркеллә өслеме майсем туса пама пултараймасть пулсан, ая өслеме пултаракансене памалла е сутмалла. Планпа вара 2008 сұл телне промышленность производствине 28 процент үстәрмеллә.

КРЕДИТ ТАТА ДЕБИТОР
ПАРАМЕСИМ
Кредит тата дебитор парамәсен шайлашәвә урлә ял хушаләх предприятийәсен финанс телләшәнчә лару-тарәвнә хаклама пулат. Октябрьнә 1-мешә телне кредит парамә 72,9 миллион тенкәпе, дебитор парамә 45,7 миллион тенкәпә танлашнә. «Агроурожай» хушаләхра, «Лидер» агрофирма, Чапаев яч. хис., «Хлебобор», «Чемеево» хушаләхсенче кредит парамәсем чылай. «Свобода», «Орино», Е. Андреев яч. хис. хушаләхсенче ку телләше лару-тарәу йәркелләх.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ
Районти промышленность предприятийәсем, халхы хаксемпе шутласан, 344,5 миллион тенкәләх продукция туса хәтәрлесә әсатнә. «Сеспель» предприятия уйәрмах әнәсуллә өслесе пырат. Кунта продукция туса кәларассине унчәнчи сәв вәхәтрин шайәнчә 1,46 хут үстәрнә. Районән пәтәм промышленность производствин кәләпәшәнчә сәк предприятия түпи 51 процентпа танлашат. «Вита» предприятия продукция туса кәларассине 53 процент, «Муркаш издательствә сурчә» – 44 процент, «Моргауши сәтгаз» филиал – 29 процент, Мур-

каши пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх 25 процент үстәрнә.

Сәв вәхәтрах продукция туса кәларассине чакнарнә телләхсеме те пур. Производство кәләпәше Муркаши сәт-су заводдәне 25 процент, Муркаши кирпеч заводинчә 10 процент, «Моргаушагропромхимия» пәрлешүрә 3 процент чакнарнә.

УЙӘХРИ ВӘТАМ

ЕЦ ТУХӘСЛӘХЕ
Продукция хәй хакләхне чакрас тата тупәш ытларах илес тесен кашни предприятие тухәсләхне үстәррәсин шайлә әс уксийә виши өстәррәсин шайләнчә маларах пымалла. Ку принцип «Сеспель», «Сундырь-Хлеб», «Муркаш издательствә сурчә» предприятийенчә, Муркаши тата Мән Сентәрти пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх предприятийәсенчә, «Моргаушагропромснаб» (0,26), «Моргаушкорм» (0,38), «Моргаушагропромснаб» (0,35), «Энергосервис» (0,53) предприятийенче ку кәтарту пәчәк. Сәнә техника хәтәрәсемпе анләрах усә курни кирлә. 20 сұл ытларах усә курнә производствә оборудованийә кивә шутланат. Задача сәкән пек тарат. Енчен те ертүсә предприятие йәркеллә өслеме майсем туса пама пултараймасть пулсан, ая өслеме пултаракансене памалла е сутмалла. Планпа вара 2008 сұл телне промышленность производствине 28 процент үстәрмеллә.

каши пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх 25 процент үстәрнә.

Сәв вәхәтрах продукция туса кәларассине чакнарнә телләхсеме те пур. Производство кәләпәше Муркаши сәт-су заводдәне 25 процент, Муркаши кирпеч заводинчә 10 процент, «Моргаушагропромхимия» пәрлешүрә 3 процент чакнарнә.

УЙӘХРИ ВӘТАМ
ЕС УКСИ
Продукция хәй хакләхне чакрас тата тупәш ытларах илес тесен кашни предприятие тухәсләхне үстәррәсин шайлә әс уксийә виши өстәррәсин шайләнчә маларах пымалла. Ку принцип «Сеспель», «Сундырь-Хлеб», «Муркаш издательствә сурчә» предприятийенчә, Муркаши тата Мән Сентәрти пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх предприятийәсенчә, «Моргаушагропромснаб» (0,26), «Моргаушкорм» (0,38), «Моргаушагропромснаб» (0,35), «Энергосервис» (0,53) предприятийенче ку кәтарту пәчәк. Сәнә техника хәтәрәсемпе анләрах усә курни кирлә. 20 сұл ытларах усә курнә производствә оборудованийә кивә шутланат. Задача сәкән пек тарат. Енчен те ертүсә предприятие йәркеллә өслеме майсем туса пама пултараймасть пулсан, ая өслеме пултаракансене памалла е сутмалла. Планпа вара 2008 сұл телне промышленность производствине 28 процент үстәрмеллә.

ФОНДСЕМПЕ УСА
КУРАССИ
Фондсеме усә курассин шайнә тәп фондсен кашни тенки пусне мән чухлә продукция туса кәларни кәтартса парат. «Моргаушагропромснаб» (0,26), «Моргаушкорм» (0,38), «Моргаушагропромснаб» (0,35), «Энергосервис» (0,53) предприятийенче ку кәтарту пәчәк. Сәнә техника хәтәрәсемпе анләрах усә курни кирлә. 20 сұл ытларах усә курнә производствә оборудованийә кивә шутланат. Задача сәкән пек тарат. Енчен те ертүсә предприятие йәркеллә өслеме майсем туса пама пултараймасть пулсан, ая өслеме пултаракансене памалла е сутмалла. Планпа вара 2008 сұл телне промышленность производствине 28 процент үстәрмеллә.

КРЕДИТ ТАТА ДЕБИТОР
ПАРАМЕСИМ
Кредит тата дебитор парамәсен шайлашәвә урлә ял хушаләх предприятийәсен финанс телләшәнчә лару-тарәвнә хаклама пулат. Октябрьнә 1-мешә телне кредит парамә 72,9 миллион тенкәпә, дебитор парамә 45,7 миллион тенкәпә танлашнә. «Агроурожай» хушаләхра, «Лидер» агрофирма, Чапаев яч. хис., «Хлебобор», «Чемеево» хушаләхсенче кредит парамәсем чылай. «Свобода», «Орино», Е. Андреев яч. хис. хушаләхсенче ку телләше лару-тарәу йәркелләх.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ
Районти промышленность предприятийәсем, халхы хаксемпе шутласан, 344,5 миллион тенкәләх продукция туса хәтәрлесә әсатнә. «Сеспель» предприятия уйәрмах әнәсуллә өслесе пырат. Кунта продукция туса кәларассине унчәнчи сәв вәхәтрин шайәнчә 1,46 хут үстәрнә. Районән пәтәм промышленность производствин кәләпәшәнчә сәк предприятия түпи 51 процентпа танлашат. «Вита» предприятия продукция туса кәларассине 53 процент, «Муркаш издательствә сурчә» – 44 процент, «Моргауши сәтгаз» филиал – 29 процент, Мур-

каши пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх 25 процент үстәрнә.

Сәв вәхәтрах продукция туса кәларассине чакнарнә телләхсеме те пур. Производство кәләпәше Муркаши сәт-су заводдәне 25 процент, Муркаши кирпеч заводинчә 10 процент, «Моргаушагропромхимия» пәрлешүрә 3 процент чакнарнә.

УЙӘХРИ ВӘТАМ
ЕС УКСИ
Продукция хәй хакләхне чакрас тата тупәш ытларах илес тесен кашни предприятие тухәсләхне үстәррәсин шайлә әс уксийә виши өстәррәсин шайләнчә маларах пымалла. Ку принцип «Сеспель», «Сундырь-Хлеб», «Муркаш издательствә сурчә» предприятийенчә, Муркаши тата Мән Сентәрти пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх предприятийәсенчә, «Моргаушагропромснаб» (0,26), «Моргаушкорм» (0,38), «Моргаушагропромснаб» (0,35), «Энергосервис» (0,53) предприятийенче ку кәтарту пәчәк. Сәнә техника хәтәрәсемпе анләрах усә курни кирлә. 20 сұл ытларах усә курнә производствә оборудованийә кивә шутланат. Задача сәкән пек тарат. Енчен те ертүсә предприятие йәркеллә өслеме майсем туса пама пултараймасть пулсан, ая өслеме пултаракансене памалла е сутмалла. Планпа вара 2008 сұл телне промышленность производствине 28 процент үстәрмеллә.

КРЕДИТ ТАТА ДЕБИТОР
ПАРАМЕСИМ
Кредит тата дебитор парамәсен шайлашәвә урлә ял хушаләх предприятийәсен финанс телләшәнчә лару-тарәвнә хаклама пулат. Октябрьнә 1-мешә телне кредит парамә 72,9 миллион тенкәпә, дебитор парамә 45,7 миллион тенкәпә танлашнә. «Агроурожай» хушаләхра, «Лидер» агрофирма, Чапаев яч. хис., «Хлебобор», «Чемеево» хушаләхсенче кредит парамәсем чылай. «Свобода», «Орино», Е. Андреев яч. хис. хушаләхсенче ку телләше лару-тарәу йәркелләх.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ
Районти промышленность предприятийәсем, халхы хаксемпе шутласан, 344,5 миллион тенкәләх продукция туса хәтәрлесә әсатнә. «Сеспель» предприятия уйәрмах әнәсуллә өслесе пырат. Кунта продукция туса кәларассине унчәнчи сәв вәхәтрин шайәнчә 1,46 хут үстәрнә. Районән пәтәм промышленность производствин кәләпәшәнчә сәк предприятия түпи 51 процентпа танлашат. «Вита» предприятия продукция туса кәларассине 53 процент, «Муркаш издательствә сурчә» – 44 процент, «Моргауши сәтгаз» филиал – 29 процент, Мур-

каши пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх 25 процент үстәрнә.

Сәв вәхәтрах продукция туса кәларассине чакнарнә телләхсеме те пур. Производство кәләпәше Муркаши сәт-су заводдәне 25 процент, Муркаши кирпеч заводинчә 10 процент, «Моргаушагропромхимия» пәрлешүрә 3 процент чакнарнә.

УЙӘХРИ ВӘТАМ
ЕС УКСИ
Продукция хәй хакләхне чакрас тата тупәш ытларах илес тесен кашни предприятие тухәсләхне үстәррәсин шайлә әс уксийә виши өстәррәсин шайләнчә маларах пымалла. Ку принцип «Сеспель», «Сундырь-Хлеб», «Муркаш издательствә сурчә» предприятийенчә, Муркаши тата Мән Сентәрти пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх предприятийәсенчә, «Моргаушагропромснаб» (0,26), «Моргаушкорм» (0,38), «Моргаушагропромснаб» (0,35), «Энергосервис» (0,53) предприятийенче ку кәтарту пәчәк. Сәнә техника хәтәрәсемпе анләрах усә курни кирлә. 20 сұл ытларах усә курнә производствә оборудованийә кивә шутланат. Задача сәкән пек тарат. Енчен те ертүсә предприятие йәркеллә өслеме майсем туса пама пултараймасть пулсан, ая өслеме пултаракансене памалла е сутмалла. Планпа вара 2008 сұл телне промышленность производствине 28 процент үстәрмеллә.

КРЕДИТ ТАТА ДЕБИТОР
ПАРАМЕСИМ
Кредит тата дебитор парамәсен шайлашәвә урлә ял хушаләх предприятийәсен финанс телләшәнчә лару-тарәвнә хаклама пулат. Октябрьнә 1-мешә телне кредит парамә 72,9 миллион тенкәпә, дебитор парамә 45,7 миллион тенкәпә танлашнә. «Агроурожай» хушаләхра, «Лидер» агрофирма, Чапаев яч. хис., «Хлебобор», «Чемеево» хушаләхсенче кредит парамәсем чылай. «Свобода», «Орино», Е. Андреев яч. хис. хушаләхсенче ку телләше лару-тарәу йәркелләх.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ
Районти промышленность предприятийәсем, халхы хаксемпе шутласан, 344,5 миллион тенкәләх продукция туса хәтәрлесә әсатнә. «Сеспель» предприятия уйәрмах әнәсуллә өслесе пырат. Кунта продукция туса кәларассине унчәнчи сәв вәхәтрин шайәнчә 1,46 хут үстәрнә. Районән пәтәм промышленность производствин кәләпәшәнчә сәк предприятия түпи 51 процентпа танлашат. «Вита» предприятия продукция туса кәларассине 53 процент, «Муркаш издательствә сурчә» – 44 процент, «Моргауши сәтгаз» филиал – 29 процент, Мур-

граммипе килешүллән инженерипе социаллә инфраструктура объектәсем тәвас әс пырат. Кәсалхи 9 уйәхра финансламалли тәрлә сәл куссенчә ку сфераһна 200,4 миллион тенкә инвестицияленә е иртнә сұлхи сәв вәхәтринчә 22 процент нумайрах. Уйәрәм сынсен сурчәсене 14040 тәваткал метр тунә. Ку вәл пәлтәрхинчә 16 процент ытларах. Султаләк вәсленичен вара 11000 тәваткал метр пурәнмалли суртсем хута ямалла. 4,9 километр сұлсем тунә. 9 яла асфальт сұлсемпе сыхәнтарма пәхнә.

Пурәнмалли сурт-йәрпе коммуналлә хушаләх предприятийәсене кәркуннех-хәллехи тапхәра хәтәрленәсе кулләнчә тата капиталлә юсав өсәсене 2298 пин тенкәләх пурнәсләнә. Коммуналлә сәмәлләхсеме усә курнәшән түлеллели парәмсене шыраса илес өс пырат. Иртнә тапхәрәта 1675,6 пин тенкә шыраса илме 309 иск заявлениһә таратнә. Халхы вәхәтра хәтәрленчә пурәннәшән тата коммуналлә сәмәлләхсеме усә курнәшән түлеллели парәм 681 пин тенкәпә танлашлат.

9 уйәхра социаллә ипотека кредитчән программипе 5 сөмә 800 пин тенкә кредит илнә. 2 сәмрәк сөмә «Ялән 2010 сұлчәнхи социаллә аталанәвә» программәпа 199,2 пин тенкәләх патшаләх пулашәвнә тивәснә. 15 сөмә валли каялла тәвәрса памалла мар субсидисем 2 миллион тенкә илме документсем хәтәрленә. Ку программәпәх 30 сұлтан аслархисем ялта өсләкән 12 сөмә 1200 пин тенкә субсиди илесә. Сурт-йәр туянма тата тума 24 сәмрәк сөмәсене 10844,9 пин тенкә кредит уйәрнә. Сәмрәк сөмәсен сурт-йәр условиясене ләйәхләтма кәсал каялла тәвәрса памалла мар патшаләх субсидийәсене 164 пин тенкә уйәрма пәхнә. Ку өсә малалла пырат.

ДЕМОГРАФИ

ЛАРУ-ТАРӘВЭ

Сынсен иышә чакса пырат. Сәк тапхәрәта 268 ача суралнә, 509 сын вилнә. Виләнсеме суралакансәненчә 1,9 хут нумайрах. 9 уйәхра сәнәрен 163 сөмә чәмәртаннә. Ку вәл унчәнчинчә 9 сөмә нумайрах. Сәк хушаләх 43 сөмә саланнә (унчәнчинчә 4 сөмә сахалрах).

Октябрьнә 1-мешә телне районәпә 10375 пенсионер шутланнә. Вәсене 235 миллион тенкә пенсипә түленә. Пенсин уйәхри вәтам виши 2304 тенкәпә танлашлат. Султаләк пусламәшәпә танлаштарсан, пенсипә виши 236 тенкә үснә. Пенсипә виши пурәнмалли минимурман 5 процент пысәкрах.

Ветерансемпе инвалидисем тата хутләхә тивәсләсем федераллә саккунсемпе тата РФ, ЧР нормативпа право акчәсемпе килешүллән сәмәлләхсеме усә курассә. 9 уйәхра вәсене 25278,8 пин тенкәләх сәмәлләхсеме панә тата пособисеме тивәсәстәрнә. Есәсәрсеме 53 сын шутла-нассә. Есәсәрләр шайлә районәпә 0,25 процентпа танлашлат. Есәсәрсеме хушшинчә хәвәрәмсем 79 процент, 30 сұла ситмен сәмрәксеме 31 процент.

Район территорияйәнчә преступлисеме тәвасси үсә пырат. Преступлисеме тәвасси унчәнчи сәв вәхәтринчә 20 процент е 86 телләх чухлә үснә. Юнкә, Йускәсси, Оринин ял тарәхәсен территорияйәнчә правәна пәснә телләхсеме сахал мар.

Э. СИМАКОВА,
район администрацияйән экономика пайән ертүсә.

Ноябрән 4-мешә – Халәх пәрләхән күнә

Пәтәм халәх уявә

1612 сұлхи октябрьнә 22-мешәнчә (сәнә стильпе ноябрән 4-мешәнчә) Мускав хулине поляксәнчән тасатнә. Сәк иявәр вәхәтра Хусанти Турә Амәшән турәшән копиһә (списокә) ополчени ертүсичнә Д.М. Пожарскичнә пулнә. Турра өнәнөкән халәх тәп хулана тәшманран ирәкә кәларинчә сәк турәш үмәнчә кәл тунипә сыхәнтарнә. Сәв сұлаш Михаил Федорович патша Хусан турәшнә халалласа Мускав икә уяв паләртма иышәннә. Пәри – июлен 8(12)-мешәнчә – Турәша илнә күн. Тәпри – октябрьнә 22(ноябрән 4)-мешәнчә – Мускав хулине Польша интервенциясәнчән тасатнә күн. Малтанласа күсеме вәсеме Мускав тата Хусантә уявләкән күнсеме кәна пулнә.

1649 сұлхи октябрьнә 21-мешәнчә Хусан турәшнә уявә үмән кәсхинә Алексей Михайлович патшана Дмитрий иявәл сурални синчән пәлтәрнә. Ку хыпарпа савәнса кәйә патша октябрьнә 22-мешәнчә Пәтәм Рәсәй уявә тесе паллә тумә иышәннә. Вярәс православия чиркәвнә кәлендәрәнчә кукуна халә те Хусантә Турә Амәшән турәшнә күнә тесе паләртнә.

Документсене усә пәхса историе аса илнә ытлашши мар. Рәсәйрә XVII өмәр пусламәшнә тәрләрән катаклизисеме сахал мар пулса иртнә. Сәлта-вәсеме – хушаләх кризисә, хресченсене чураләха кусарни, тарәсен пурнәс условиясеме хәсәнсе ситни, сослови ушкә-сәсем, улпутсемпе помещиксем хушшинчи хушәнусем сивәеллени. Кунсәр пусне казначество кәмәлсәрләхнә, 1601-1603 сұлсәнчи высләха, обществән әс-хакәл кризиснә, Рәсәй өсәсене күршә патшаләхсем хушәнәма тытәннине те асәнмалла.

Шәпәх сәв вәхәтра, XVI-XVII өмәрсен чиккинчә, вләса Борис Годунов килнә. Хыссән 1-мешә Лжедмитрийән авантюри пусланнә. Унтан – Василий Шуйский каварсән правленийә, Иван Болотников ертсе пынипе пулса иртнә восстани, юлашкичнә тата – «семибоярщина». ытларах та ытларах ют сәршысеме Рәсәй өсәсене хушәнәма хәтәланнә. Интервенция усәрах та усәрах пулса тәна: Польша интервенцияйә, Швед интервен-

цияйә. Вярәс престолә сине ывәлнә Владислава лартни вара наци интересәсене ситни пулнә. Сәршыш үмнә никама пәхәнманләх сұхатә хәрушләх тухса тәна. Тәрәссипә 1611 сұлта Рәсәйрә наци катастрофия үмәнчә тәнә.

Анчәх та вярәс сәршышнә ют сәршышсән тыткәнчәнчән хәтарма пултаракан вай туғаннә. 1611 сұлхи март уйәхәнчә Рязань сәрә сичнә пәррәмәш халәх ополчени йәркеленә, сәв сұлхи кәркуннә – иккәмәшнә, Чулхуларә. Чулхуларә земски старости Кузьма Минин вярәс халәхнә халәх ополчени йәркелеме чәсә кәланә. Халәх тата ытти вярәс хулисеме пулашипне халәх ополченийнә пурләх базине туса хунә. Кашнин хәйән пурләхән виссәмәш пайне ополчени валли уйәрмалла пулнә.

Кузьма Минин пусарәвәпә «Пәтәм сәршыш канәшнә» йәркеләсә. Вәл вәхәтләрх правительство пулса тарәтә. Ана Дмитрий Пожарскич ертсе пьма шанассә.

1612 сұлхи март уйәхән пусләмәшнәчә ополчени Мускав сине Ярослав урлә похода тухат. Ку вәл сар вайәсене пулхалли вярәс пулса тарәтә. 1612 сұлхи август вәсәчнә Мининпа Пожарскич ертсе пыракан сар вайәсем тәп хула пулса ситсәсә. Августнә 22-24-мешәсәнчә Мускав стенисеме патәнчә патша ертсе пыракан сәрсеме сәпәсәсеме пулса иртсәсә. Поляксене сәпса аркатнә. 1612 сұлхи октябрьнә 22-мешәнчә, Хусанти Турә Амәшән турәшнә илнә күнчәнчә, Китай-хулана илнә. Тәпәр тәватә кунтан Польша интервенциясән Кремлти гарнизонә парәннә, Рәсәйрә тәп хулине ирәкә кәларнә.

Мускава ирәкә кәларни сәршышнә патшаләх власнә сирәплетме май панә. 1613 сұлхи январь уйәхәнчә тәп хуларә дворянствән, боярсән, тән представителәсен, стреләсен, казаксен представителәсен тата Рәсәйрә 50 хулин посланикәсен Земствә соборә пухәннә. Пәтәршуллә вәхәт вәслән